

L'origen de la llegenda de '*Telongus Bachius*': la resistència de Blanes al pas d'Anníbal*

ALFRED BROCH, JORDI CORTADELLA I JOSEP-DAVID GARRIDO
Universitat Autònoma de Barcelona

1. *Telongus Bachius* en la historiografia

Florián de Ocampo, el 1543, publicà a Zamora la seva *Crónica General de España*. En aquesta obra, a més de reunir altres històries del llegendari hispànic, recull, a partir dels manuscrits de Ciríac Pizzicollí d'Ancona (c. 1391 ? c. 1457),¹ el personatge de *Telongus Bachius*, un heroi de Blanes que s'oposà al pas dels exèrcits d'Anníbal:

En Blanes, la qual decían en aquellos tiempos *Blanda*, desviada solas ocho leguas al Occidente de las Empurias, sobre la mesma costa, residía cierto Capitán Español, nombrado *Telongo Bachio*, no solamente declarado por los romanos y por toda su parcialidad, sino perseguidor y guerreador de quantos podía sentir aficionados al bando Cartaginés. Y según los estragos obraba contra la parcialidad, sospechamos haber hecho gran mal en la población de Barcelona, por ser edificio del gran Hamílcar Barcino, Capitán Cartaginés, padre de Haníbal: pues abiertamente

* Hem d'agrair la col·laboració de la professora Isabel Rodà en el recull de bibliografia sobre inscripcions falses, i del professor Narcís Figueras pel que fa a les pervivències del "Telongo" en la tradició popular. Per un desenvolupament més exhaustiu del tema, consulteu els articles que els tres autors d'aquest text hem publicat a les revistes *Quaderns de la Selva*, 14 (2003), i *Blanda*, 1885 (2003).

¹ Sobre aquest personatge, precursor dels estudis epigràfics, consulteu, entre altres, l'article de ZIEBARTH, Erich, «Cyriacus von Ancona als Begründer der Inschriftenforschung», *Neue Jahrbücher für das klassische Alterum*, 9 (1902), 214-226; i, més recentment, les actes del congrés internacional dedicat a Ciríac i publicades per PACI, Gianfranco i Sergio SCONOCCIA, eds., *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo*, Reggio Emilia, Diabasis, 1998.

declaran las memorias desta ciudad, que pocos días después de su fundación estuvo casi desierta largo tiempo: lo cual no se pudiera hacer tan presto de sino por aquel Caballero sobredicho. Sabemos haber quedado tan destrozada, que quando se renovó segunda vez con vecindad nueva no podía medrar ni tornar a su ser. Y pasaron largos años en que le reputaron por lugar de baxa nombradía hasta los tiempos del Emperador Claudio, que comenzó de crecer algo más, dado que todavía fuese pueblo pequeño, como lo declara Pomponio Mela. Pero su buena disposición y la comarca donde caía traxeron tal aparejo para salir adelante, que después los Romanos la mejoraron muy bien, dándola privilegios, y libertades, y haciéndola Colonia, como todo lo veremos en sus lugares y tiempos convenientes.

Deste Caballero Telongo Bachio perecería verdaderamente su memoria, si no por una basa de piedra donde los Blaneses pusieron después una figura suya, con letras y palabras Latinas esculpidas en ella, que declaraban todo lo sobredicho. Y decían así:

TELONGO BACHIO QUI
 POENO EXERCIT. CUM
 HANIB. IN ITAL. TRANS-
 EUNTE CUM S.P.Q.R.
 CUM FACTIONE REIP.
 AMICA SENSIT BLAN-
 DENSES STATUAM
 D.D.

Las quales palabras, tornadas en Romance vulgar, decían así: «La presente figura consagraron los Blaneses a la recordación de Telongo Bachio, el qual, pasando Hanibal en Italia con sus exércitos, mantuvo la parte del Senado y Pueblo Romano, con más la de todos sus amigos y confederados». Permaneció la tal basa de piedra con su letrero dentro de la mesma villa de Blanes hasta los tiempos de nuestros padres. Y puesto que no sepa yo si también agora permanece, pues las piedras acaban y tienen su fin y su muerte como las otras deste mundo perecedero: basta que hace relación della Ciriaco Anconitano en el volumen que recopiló de los letreros antiguos, quantos hallaban en sus días esculpidos en piedras, así Latinas como Griegas, por diversos edificios y regiones del mundo, donde puso muchos pertenecientes a los hechos Españoles. Y después he yo leído gran parte dellos en las mesmas piedras originales donde los

tomaba quando yo discurría por algunos lugares y tierras en España, para reconocer las antigüedades y memorias que della pudiese hallar.²

Ocampo, com comprovem, féu servir un epígraf per a fonamentar la seva asserció; un epígraf més tard recollit al *Corpus Inscriptionum Latinarum*,³ on, altrament, és reputat com a fals. Al capdavall, però, era considerat per Ocampo com un testimoni totalment veridic, i això li va permetre bastir una història fictícia al voltant de la figura d'Anníbal i del seu pas per terres catalanes: la història d'un capitost local, Telongo Bachio, amic dels romans, que destruí la cartaginesa Bàrcino. Evidentment, Ocampo utilitzà ací el coneixement de l'obra de Pomponi Mela (II, 9), que parla del «parvum oppidum» de Bàrcino i que atribueix al cartaginès Amílcar Barca, per a imputar el fet a l'acció guerrera del suposat heroí selvatà. La notícia del creixement posterior de la ciutat, fins a convertir-se en colònia en temps de Claudi, Ocampo la deu deduir del text de Plini (*Naturalis Historia*, III, 22). Per altra banda, la suposició que Barcelona fou fundada pels cartaginesos és clarament d'origen humanístic: Jeroni Pau així ho defensava al voltant de 1491, en la carta adreçada al seu amic romà Paolo Pompilio, on, esgrimint arguments etimològics i la versemblança històrica, en feia autor a Amílcar Barca.⁴

Poc abans que Ocampo escrigués la seva història, un altre autor, el valencià Pere Antoni Beuter, havia publicat, el 1538, la seva *Primera part de la Història de València*, obra nodrida per les fantasies d'Annio de Viterbo, que a la fi del segle anterior havia publicat un compendi titulat *Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus*

² OCAMPO, Florián de, *Los quatro libros primeros de la Crónica general de España*, Zamora, Juan Picardo, 1543. Per al present treball hem utilitzat una edició setcentista d'aquesta obra: OCAMPO, Florián de, *Corónica general de España*, Madrid, Benito Cano, 1791, vol. II, llibre IV, cap. 42, 364-367.

³ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II [*Inscriptiones Hispaniae Latinae*], Berlin, Reimer, 1869, 421*.

⁴ VILALLONGA, Mariàngela, ed., *Jeroni Pau. Obres*, vol. I, Barcelona, Curial, 1986, 290-347, esp. 295-299. La crítica moderna, des de les dades arqueològiques i epigràfiques, ho desmenteix, tot i que l'historiador sicilià Francesco Giunta, a parti d'uns obscurs versos d'Ausoni (*Ep.* 27, 68-69), on s'esmenta la «Punica Barchino», creu i defensa aferrissadament que l'antiga Barchino va néixer com a instal·lació militar cartaginesa (*praesidium*) al capdamunt de Montjuïc per iniciativa d'Aníbal o del seu lloctinent Hannon, i que va rebre aquest nom a major glòria de la família dels Bàrcides a Hispània. Vegeu GIUNTA, Francesco, *Punica Barchino. La fondazione di Barcelona*, Barcelona, Sezione di Studi "Alberto Boscolo" dell'Istituto Italiano di Cultura, 1988.

loquentium (Roma, Eucharius Silber, 1498). Vuit anys més tard, el 1546, Beuter reedità i completà, en castellà, la seva història. Ara, però, Beuter, tot i la deshonestat de no citar-lo, coneixia l'obra d'Ocampo, de manera que pogué introduir el relat de *Telongo Bachio* i transcriure la inscripció.⁵ Més endavant afegí al relat d'Ocampo que *Telongo* seria el principal aliat d'Escipió quan aquest desembarcà el seu exèrcit i s'establí a Cotlliure, l'Empúries de Beuter. Així doncs, pel domini romà de tota la costa, des del Pirineu fins a l'Ebre, «Fue principal Telongo Bachio de quien diximos ya. Este fue parte que la ciudad Barcino fuesse despoblada de Carthagineses, y que las tierras mas metidas en las montañas diessen con muy buena voluntad nuevas vanderas de su gente para que siguiendo el campo de los Romanos fuessen sus compañeros en la guerra».⁶

Beuter, doncs, fou l'introduïdor de *Telongo Bachio* en la historiografia catalana. I no tenim cap altra referència del personatge fins al 1585, quan és citat a la *Primera part de la història general de Catalunya* d'Antoni de Viladamor.⁷ Prèviament, el 1571, el biscaí Esteban de Garibay, seguint Ocampo, havia incorporat el relat de l'heroi de Blanes al seu *Compendio historial de las crónicas y universal historia de todos los reinos de España*.⁸ Aquest fou el primer autor en incorporar al mateix episodi les figures de *Telongo* i d'*Handíbal*, l'ilerget Indibil. Després de Garibay, el Padre Juan de Mariana no esmenta *Telongo*,⁹ no sabem si perquè el considerava irrellevant o pels dubtes que tenia sobre la seva autenticitat. L'heroi blanenc tampoc no va ser esmentat a les obres d'humanistes com el canonge barceloní Francesc Tarafa,¹⁰ Francesc Calça¹¹ o Dionís Jeroni Jorba.¹²

⁵ BEUTER, Pere Antoni, *Primera parte de la corónica general de España*, València, Joan Mey, 1546, llibre I, cap. 15, fol. 48 r. Vegeu també l'obra de Beuter en la reedició d'Iborra: BEUTER, Pere Antoni, *Crónica* (ed. Enric IBORRA), València, Diputació Provincial de València, 1982.

⁶ BEUTER, Pere Antoni, *Primera parte de la corónica...*, cit., cap. 16, fol. 49 r.

⁷ VILADAMOR, Antoni, *Primera part de la Història General de Catalunya*, Arxiu Episcopal de Vic, ms. 7.465, cap. 21, f. 37-38; cap. 22, f. 39-40; cap. 31, f. 38.

⁸ GARIBAY Y ZAMALLOA, Esteban de, *Los XL libros del Compendio historial de las Crónicas y universal Historia de todos los reynos de España*, Anvers, Christophoro Plantino, 1571, llibre V, cap. 14, 149.

⁹ Ni a l'obra historiografia llatina ni a la castellana: MARIANA, Juan de, *Historiae de rebus Hispaniae*, Toleti, typis Petri Roderici, 1592; MARIANA, Juan de, *Historia general de España*, Toledo, Pedro Rodríguez, 1601, 2 vols.

¹⁰ TARAFÀ, Francesc, *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae*, Antuerpiae, in aedibus Ioannis Stelsii, 1553.

Així doncs, no trobem un ressò excessiu, ni als Països Catalans ni a Espanya, de la tesi d'Ocampo sobre *Telongo Bachio*. No obstant això, l'arribada del segle XVII i, més concretament, la publicació de la *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, del valencià Francesc Diago, portà un redescobriment de la figura de l'heroi blanenc. Tot i que Diago segueix Beuter pel que fa a l'esment de la font epigràfica, també coneix Garibay, com demostra la inclusió en un esdeveniment comú de *Telongo* i *Handúbal*.¹³ Poc després, un altre historiador del Principat, Jeroni Pujades, féu la recopilació definitiva de les notícies aportades per Ocampo i Beuter referents a *Telongo*, amb inclusió de les dades de Garibay i Diago, a la seva *Crònica General de Catalunya*.¹⁴ Nogensmenys, Pujades discrepava amb Ocampo sobre la destrucció de Barcelona per part de *Telongo*, a partir del tractat romanocartaginès del 226 aC i l'establiment de les respectives àrees d'influència:

Adverteix assí Florian per conjecturas, que Bàchio degué fer grans estragos, y ruïnas en la ciutat de Barcelona, puix era obra de Hamílcar Barcino, mogut de aquesta enemistat de Telongo contra Anníbal, y coses de Carthago: y de què Barcelona en aquestos temps no's troba fos cosa important, ni població gran, fins al temps del Emperador Claudio. Però cert a mi me apar té poca rahó. Perquè a Barcelona la deseparà Anníbal com dalt avem dit [remet als capítols 24 i 26], y se compregué, en la porció amiga dels Romans, quant partiren Espanya pel riu Hebro. Y axí, no tenia Bàchio per que estragar-la.¹⁵

Pujades també discrepava de la versió de Beuter per les mateixes raons, ja que, segons el valencià, Escipió, tan bon punt desembarcà a Empúries, atacà de nou Barcelona a instàncies de *Telongo*.¹⁶

Continuant en la línia crítica de la història de *Telongo*, cal fer esment dels treballs d'Antoni Agustín,¹⁷ qui des d'un bon començament

¹¹ CALÇA, Francesc, *De Cathalonia Liber Primus*, Barcinonae, typographia Iacobi Cendrat, 1588.

¹² JORBA, Dionís Jeroni, *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, Barcinonae, apud Hubertum Gotardum, 1589.

¹³ DIAGO, Francesc, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, Sebastián de Cornellas, 1603, llibre I, cap. 5, 16.

¹⁴ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, llibre II, cap. 30, 56 r i 57 v.

¹⁵ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal...*, cit., 57 v.

¹⁶ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal...*, cit., llibre III, cap. 2, 59 r.

rebutjà la utilitat històrica de Ciriac d'Ancona, i de Pèire de Marca, qui en aquest cas avalà l'autoritat d'Agustín.¹⁸ Els encertats comentaris de Pujades i les discrepàncies sobre l'autenticitat de l'epígraf per part d'Antoni Agustín i de Pèire de Marca, però, no tingueren ressò ni en l'obra d'Esteve de Corbera¹⁹ ni en la de Josep Cervera,²⁰ ambdues amb una estricta dependència del relat d'Ocampo i la ja assumida participació del procartaginès *Handúbal*. Cervera, a més, tornà a reproduir la inscripció.

Un partidari excepcional de l'existència de *Telongo* fou el reconegut falsari Joan Gaspar Roig i Jalpí —el pseudo-Bernat Boades del *Llibre dels fets d'armes de Catalunya*—, autor d'un *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona* (1678), on afirmava que la làpida en qüestió havia estat al cementiri de l'església parroquial de Blanes fins al 1653.²¹ Pocs anys abans, fent-se passar per l'eclesiàstic Bernat Boades, qui havia mort a Blanes el 1444, el mateix Roig i Jalpí, en el *Llibre dels fets d'armes de Catalunya*, no deixà de referir-se a les lluites dels lacetans contra Anníbal, però evità de parlar de *Telongo Bachio*, que no devia inspirar-li massa confiança. Per compensar aquesta absència, inventà la tribu dels larnencs —del riu *Larnum*, identificat amb l'actual Tordera—, com a avantpassats dels blanencs.²²

¹⁷ AGUSTÍN, Antoni, *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades de Tarragona*, Tarragona, Felipe Mey, 1587, 448-459, on, a més, diu d'Ocampo que, si no fos perquè havia dedicat la seva obra als Reis Catòlics, el tindria per «fabulós». A AGUSTÍN, Antoni, *Antiquitatum romanarum hispaniarumque in nummis veterum dialogi XI* (trad. d'Andreas SCHOTTUS), Antuerpiae, apud Henricum Aertssium, 1617, IX, 124, s'afegeixen encara més crítiques vers l'Anconità. Malauradament encara no hem sabut trobar el lloc precís on Agustín fa la crítica a la suposada inscripció de Blanes.

¹⁸ MARCA, Pèire de, *Marca Hispanica, siue Limes Hispanicus*, Parisiis, apud Franciscum Muguët, 1688, llibre II, cap. 14, col. 163, § VIII.

¹⁹ CORBERA, Esteve de, *Cataluña Illustrada*, Nàpols, Antonio Gramiñani, 1678, llibre III, cap. 2, 179.

²⁰ CERVERA, Josep, *Discursos históricos de la fundación y nombre de la insigne ciudad de Barcelona*, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. B-111, llibre II, cap. 6, f. 150-152. L'obra de Cervera havia estat escrita entre els anys 1621 i 1633.

²¹ ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar, *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona y cosas memorables suyas eclesiásticas y seculares, así de nuestros tiempos como de los pasados*, Barcelona, Jacint Andreu, 1678, III, cap. 13, 485, 486 i 488-489.

²² BOADES, Bernat (pseudoBoades), *Libre de feyts d'armes de Cathalunya* (ed. Enric BAGUÉ), vol. I, Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics), 1930, 41-42.

A inicis del segle XVIII, *Telongo* fou ascendit a general per la ploma de Narcís Feliu de la Penya, qui, a més, el convertiria en un referent obligat de la història antiga catalana.²³ Ja ben entrat el segle XVIII, Josep Finestres avalà encara més les tesis d'Ocampo, Beuter, Diago, Pujades i Roig i Jalpi sobre l'autenticitat de la suposada inscripció de l'Anconità; a més, afegí que Roig i Jalpi l'havia vist, de manera que gosà rebutjar les afirmacions crítiques d'Antoni Agustín.²⁴ Jaume Caresmar s'expressà en termes semblants en parlar de Blanes a la seva *Carta al barón de la Linde*.²⁵ I tornà a incidir-hi l'insigne Joan Francesc Masdéu a la seva *Historia crítica de España, y de la cultura española*, on, en l'apartat dedicat a les inscripcions apòcrifes o dubtoses (núm. 2181), no es decidí a rebutjar-la del tot.²⁶

I, ja en el segle XIX, Victor Balaguer, a la seva *Historia de Cataluña*, amb la pinzellada de romanticisme pròpia de la seva ploma, entronitza *Telongo Bacchio* com a cabdill català:

Si hemos pues de creer nuestras crónicas, Aníbal encontró la Laletania erizada de enemigas lanzas. Aleccionados los betulones con las refriegas que sostuvieron con Amilcar, y convencidos de lo importante que era tener en la guerra a un experto capitán que supiera llevarles al combate, habían nombrado por su general o jefe a un hombre principal llamado Telongo Bacchio el que no solamente se había declarado amigo y parcial de los romanos, sino que también ante el ara de sus dioses había jurado guerra eterna a Anibal, exigiendo igual juramento de todos los que se presentaban a alistarse bajo sus banderas. Dicen las crónicas que este

²³ FELIU DE LA PENYA, Narcís, *Anales de Cataluña y epilogo breve de los progresos y famosos hechos de la nación catalana*, Barcelona, Jayme Surià, 1709, llibre IV, cap. 4, 55.

²⁴ FINESTRES I DE MONSALVO, Josep, *Sylloge inscriptionum romanorum quae in principatu Catalauniae vel exstant, vel aliquando exsterunt*, Ccrvariae Lacetanorum, per Antoniam Ibarram viudam, 1762, 318-319.

²⁵ CARESMAR, Jaume, *Carta al Barón de la Linde* (ed. Joan MERCADER), Igualada, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1979, 66. Encara avui dia un investigador ha pres *Telongo Bachio* com a exemple notable de la capacitat real de Caresmar per recuperar inscripcions desaparegudes de personatges de la història de Catalunya de l'època d'Anibal: CLOSA, Josep, «Entorn un testimoni oblidat del tombant del segle XVIII: la visió de Caresmar», dins PADRÓ, Josep, ed., *Protohistòria catalana. 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 7-9 de desembre de 1984)*, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 1987, 375-381, esp. 377.

²⁶ MASDÉU, Joan Francesc, *Historia crítica de España, y de la cultura española*, Madrid, Imprenta de Sancha, 1800, tom XIX, cap. 16, 345.

hombre era de Blanda (Blanes), y jefe tan esperto como decidido y valiente.

Laletanos, betulones e indigetes, todos estaban a sus órdenes y obedecían sus mandatos. Aníbal, antes de llegar a los Pirineos, tuvo que vencer la dura resistencia que estos pueblos le ofrecieron, con Telongo Bacchio a su cabeza. Pero Aníbal pasó, y nuestras crónicas no dicen lo que fué del caudillo laetano. No dan de él otra noticia sino la de que más tarde los habitantes de Blanda le dedicaron una estatua, para perpetuar memoria de las proezas que obró en aquella ocasión, y en agradecimiento de lo que trabajó por la república romana, su amiga y confederada.²⁷

Balaguer creia apassionadament en la veracitat de la història, de manera que afegí:

Muchos creen una fábula lo de Telongo Bacchio. Los cronistas Pujades, Feliu y otros dan el hecho procierto, y copian de Florián de Ocampo la inscripción que había al pie de la estatua elevada por los de Blanes, quien dice haberla copiado a su vez del libro de inscripciones de Ciriaco Anconitano [...] Los historiadores modernos no hablan de que Aníbal sufriese ninguna contrariedad de los pueblos que moraban a esta parte de los Pirineos. Esto no obstante, es un hecho que los pueblos de Rosas y Ampurias eran entonces amigos de los romanos.²⁸

Antoni de Bofarull tampoc no trobà cap raó de pes per negar la veracitat de les notícies aportades pels autors anteriors sobre *Telongo Bachio*.²⁹

Haurem d'esperar fins Antoni Aulèstia i Pijoan perquè, a la llum de l'obra de Hübner, la historiografia catalana abandoni definitivament el fervor per aquest heroi imaginari de la Selva. A la seva *Història de Catalunya* (1887), la primera escrita en català des de Pujades, Aulèstia és prou clar:

Malgrat de ser tan clara la explicació de Livi, coincidint ab la de Polybi que cita també als Arenosins y Andosins (Ausetans), s'han empenyat casi tots los autors en fer passar á Aníbal per lo orient de Catalunya, ó sia pel litoral, supusant tingué batalla ab Layetans y

²⁷ BALAGUER, Víctor, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol. I, Barcelona, Librería de Salvador Manero, 1860, 25.

²⁸ BALAGUER, Víctor, *Historia de Cataluña...*, cit., 53.

²⁹ BOFARULL, Antoni de, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, Juan Ajeu y Fugarull, 1876, 41. Aquesta obra ha estat reeditada en facsímil a Madrid, Casset, 1991, 9 vols.

Betulons, combaté ab un famós Telongo Brachio [sic], tramontá las Escales d'Anibal, y entrá á las Galias per lo Portús. [...] y observis per lo que respecta á la lápida que'ls de Blanes posaren á Telongo Brachio que "lluytá en favor del Senat y el poble romà al pas d'Anibal cap á Roma", que es considerada entre las falsas ó estraftetas per l'eminent Hübner.³⁰

A partir d'aquí l'heroi blanenc va perdre tota credibilitat històrica. Prova d'això és l'apartat referent a Blanes del volum dedicat a la Província de Girona dins de la *Geografia General de Catalunya*; Botet i Sisó s'hi mostra rotund en afirmar que «No s'ha justificat que hi haja aparegut cap inscripció romana y es evidentment falsa la que publicà lo P. Roig y diu se conservava abans de l'any 1653».³¹ Ni tan sols esmenta el nom de *Telongo Bachio*, que només s'ha mantingut amb certa fortuna entre alguns lletraferits. Un d'ells, Antoni Bori i Fontestà, el 1898 encara creia en la seva existència.³² La palma, però, se l'emportà Vicens Coma i Soley, qui el 1922 seguia encara defensant l'autenticitat de *Telongo* i les seves gestes emparant-se en l'autoritat d'Antoni de Bofarull i en l'insigne blanenc Roig i Jalpi.³³ Fet i fet, potser va ser a instàncies de Coma que l'Ajuntament de Blanes dedicà un carrer a *Telongo*. Seguint les mateixes passes, però ara a Barcelona, concretament en el barri del Besòs, Joan Fontanilla aconseguí alçar un monument a Theolongo Bacchio [sic] — amb una làpida i l'efigie del personatge—, inaugurat el 22 de maig de 1973.³⁴ Finalment —paradoxes de la història!—, després de tants segles l'heroi *Telongo* havia aconseguït el seu monument.

2. L'origen de la llegenda

Com ha quedat demostrat, Florián de Ocampo fou l'introduïdor de *Telongus Bachivus* en la historiografia. Però, a partir de què o de qui? Ell només assenyalà com a font l'obra de Ciríac Pizzicollí d'Ancona, cèlebre

³⁰ AULÈSTIA I PIJOAN, Antoni, *Història de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Imprenta "La Renaixensa", 1887, 60-61.

³¹ BOTET I SISÓ, Joaquim, *Província de Gerona*, dins CARRERAS I CANDI, Francesc, dir., *Geografia General de Catalunya*, Barcelona, Albert Martín, 1911, 956.

³² BORI I FONTESTÀ, Antoni, *Historia de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de Henrich y Cia., 1898, 9-10.

³³ COMA I SOLEY, Vicens, *Blanes, notes històriques*, Barcelona, Llibreria Verdguer, 1922, 15-18.

³⁴ VEGEU HUERTA CLAVERIA, Josep M., «El monumento al héroe que no existió», *La Vanguardia* [Suplement *Vivir en Barcelona*], 20 de maig de 2002, 5.

viatger i cercador d'antiguitats, qui entre 1425 i 1448 esmerçà gran part del seu temps en la redacció d'uns *Commentarii*, obra on féu una recopilació d'inscripcions antigues. El manuscrit que recollia les seves importants observacions es perdé en l'incendi que assolà la biblioteca del palau dels Sforza a Pesaro (1514). A més, cal tenir en compte que Ciríac d'Ancona no trepitjà mai la Península Ibèrica.³⁵ Així doncs, quin interès podia tenir per a l'erudit italià la vila de Blanes i el seu *Telonus Bachius*?

Per a confeccionar la seva història, Ocampo utilitzà un recull d'inscripcions que ens ha arribat a través de l'anomenat *Codex Valentinus* (Biblioteca Nacional, ms. 3610). Aquest còdex és una col·lecció epigràfica manuscrita. Hübner el trobà, el 1860, a la biblioteca de Salvà, a València, i l'utilitzà per a la redacció del segon volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum*.³⁶ El manuscrit reproduïx dues vegades la inscripció de *Telongo* que utilitzà Ocampo (f. 5 v, núm. 49, i f. 303 r, núm. 923). La primera referència formava part de l'anomenat *Libro de Ocampo*, que encapçala la compilació. Aquest llibre havia format part dels papers de Florián de Ocampo i després el posseí Jerónimo Zurita. Honorato Juan (1507-1566), personatge del qual tenim molt poques dades, copià el llibre, que més tard passà a engrossir la biblioteca del comte de Guimerà. Al seu llibre, Ocampo féu servir reculls anteriors, de finals del segle XV, com l'*Antiquissimus* i l'*Antiquus* —així anomenats per Hübner—, però precisament la inscripció de Blanes no forma part de cap d'aquestes recopilacions. Tanmateix, sí que apareix en diferents compilacions del segle XVI, com *Metellus* 1, 108 i 121 (l'Anònim Hispà, que és una còpia del *Libro de Ocampo*); *Metellus* 2, 30; i *Strada*, pàg. 152, 8.

³⁵ Sobre l'obra epigràfica de Ciríac l'Anconità, consulteu el treball de GUARDUCCI, Margherita, «Ciriaco e l'epigrafia», dins PACI, Gianfranco i Sergio SCONOCCIA, eds., *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria...*, cit., 169-172. Per a Ciríac i Espanya, vegeu MAYER, Marc, «Ciriaco de Ancona, Anno de Viterbo y la historiografía hispánica», dins PACI, Gianfranco i Sergio SCONOCCIA, eds., *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria...*, cit., 349-357; i GIMENO PASCUAL, Helena, «El despertar de la ciencia epigráfica en España. ¿Ciriaco de Ancona: un modelo para los primeros epigrafistas españoles?», dins PACI, Gianfranco i Sergio SCONOCCIA, eds., *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria...*, cit., 373-382.

³⁶ Sobre aquest còdex, consulteu el magnífic treball de GIMENO PASCUAL, Helena, *Historia de la investigación epigráfica en España en los siglos XVI y XVII, a la luz del recuperado manuscrito del Conde de Guimerá*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997.

Evidentment, la recopilació d'inscripcions d'Ocampo fou realitzada amb anterioritat al 1544, any de la primera edició de la *Crónica General de España*. Potser n'havia començat la redacció ja abans de 1527. En tot cas, si seguim la recerca d'Helena Gimeno, caldria situar la data del *Libro de Ocampo* entre els anys 1525 i 1544. El 1547 Florián de Ocampo va escriure escriu a Jerónimo Zurita, on reconeixia haver consultat l'obra de l'Anconità a Alemanya.³⁷ Això podria avalar la tesi que, efectivament, Ocampo se serví d'algun testimoni eixit del manuscrit perdut a Pesaro. De totes maneres, com proposa Helena Gimeno, no és descartable la possibilitat que Ocampo fes servir les obres d'algun humanista familiaritzat amb la geografia hispànica antiga, com el bisbe de Girona Joan Margarit, que havia estudiat a Bolonya i havia visitat Nàpols;³⁸ o com Antonio de Nebrija, que també estudià a Bolonya; tampoc no es pot descartar la possibilitat dels humanistes italians, com Lucio Marineo Sícul. Tanmateix, no coneixem cap obra de Margarit ni de Nebrija que contingui inscripcions. Per altra banda, és sabut que Jeroni Pau trameté a Pere Miquel Carbonell, de Roma estant, notes sobre les inscripcions que havia recollit, entre altres les preses de l'obra de Ciríac d'Ancona.³⁹ Carbonell reuní aquestes anotacions en un manuscrit conservat avui a l'Arxiu Capitular de Girona (Carbonell - Arm. I - Est. III - Núm. 22-69), datat entre els anys 1473 i 1507.⁴⁰ Jeroni Pau va ser, probablement, el primer estudiós de procedència ibèrica que féu esment, segons Erich Ziebarth, de l'obra de l'Anconità. Podria ser, doncs, que la inscripció de *Telongo* fos entre les que Pau envià a Carbonell.

Això no obstant, tot i les possibilitats de la difusió de l'obra de l'Anconità citades amunt, continuem sense saber l'origen exacte de la inscripció que és objecte del nostre treball. Així doncs, advertint que,

³⁷ Vegu la carta autògrafa d'Ocampo a Zurita datada el 1547 en la qual, tot referint-se a les inscripcions del Pont d'Alcàntara, deia a l'aragonès: «Todo esto anda depravado en Çiriaco Anconitano donde yo lo huve sacado muchos años ha estando en Alemania y despues aca quando vine lo fui a sacar a Alcantara y no a otra cosa [...]», dins GIMENO PASCUAL, Helena, *Historia de la investigación epigráfica en España...*, cit., 26 i apèndix II, 1.

³⁸ TATE, Robert Brian, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona. La seva vida i les seves obres*, Barcelona, Curial, 1976.

³⁹ VILALLONGA, Mariàngela, ed., *Jeroni Pau. Obres*, vol. I, Barcelona, Curial, 1986, 77, 306 i 309.

⁴⁰ ADROHER BEN, Maria Antonia, «Estudios sobre el manuscrito *Petri Michaelis Carbonelli adversaria* 1949 del Archivo Capitular de Geronas», *Anuario del Instituto de Estudios Gerundenses*, 11 (1956-1957), 109-162.

com Hübner palesa,⁴¹ es tracta efectivament d'una inscripció falsa, caldria esbrinar quin mòbil en provocà la falsificació.⁴²

Abans de sotmetre a crítica el contingut del *Codex Valentinus*, una primera hipòtesi, potser influenciada pels mateixos motius que impulsaren Ocampo a imaginar un conflicte entre Blanes i Barcelona — així doncs, entre romans i cartaginesos—, ens conduí a la Blanes dels anys de la guerra civil que assolà el Principat entre 1462 i 1472, la cort dels Cabrera, partidària de Joan II i contra la Generalitat. Bernat Joan de Cabrera va ser un dels més poderosos senyors del Principat: comte d'Osona, comte de Mòdica (Sicília), vescomte de Cabrera i vescomte de Bas. Les seves possessions s'estenien per les actuals comarques del Maresme, la Selva, Osona i la Garrotxa.⁴³ No seria inversemblant que, empesos pel gust vers les antiguitats romanes, a Blanes es generés algun tipus de llegenda per enaltir la ciutat, com succeí en altres llocs, i que enfonsés les arrels en èpoques tan pretèrites. Aquesta hipòtesi, però, excessivament romàntica i pròpia d'un Víctor Balaguer, resta avui descartada, car, a més de la *Blanda* de la Selva, n'hi ha una altra a Itàlia, concretament a l'antiga Lucània —actualment Calàbria Basilicata—, de la qual ja va fer esment Pella i Forgas.⁴⁴ Aquesta localitat lucana patí els efectes de la Segona Guerra Púnica. Titus Livi (XXIV, 20, 5) ens explica que el cònsol Quint Fabi prengué la *Blanda* lucana com a càstig de ser aliada de Cartago. En un altre passatge, el mateix Livi (XXIII, 37, 10)

⁴¹ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 421*.

⁴² Sobre el tema de les inscripcions falses, vegeu l'article de BILLANOVICH, Maria Pía, «Falsi Epigrafici», *Italia Medioevale e Umanistica*, 10 (1967), 25-109. Pel que fa a les de Catalunya en particular, són fonamentals els treballs de MAYER, Marc, *L'art de la falsificació. Falsae inscriptiones a l'epigrafia romana de Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998; MAYER, Marc, «La técnica de producción de falsos epigráficos a través de algunos ejemplos del *CIL II**», *Excerpta Philologica*, 1.2 (1991), 491-499; MAYER, Marc, «Epigrafia hispànica y transmisión literaria con especial atención a la manuscrita», dins ETIENNE, Robert, ed., *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition*, París, Diffusion E. de Boccard, 1984, 35-53; i FABRE, Georges i Marc MAYER, «*Falsae et alienae*: quelques aspects de l'application des critères d'E. Hübner a l'épigraphie de Catalogne», dins ETIENNE, Robert, ed., *Épigraphie Hispanique. Problèmes...*, cit., 181-193.

⁴³ Vegeu SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago i Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La Guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Edicions 62 (Estudis i Documents, 20-21), 1973, 2 vols.

⁴⁴ PELLA I FORGAS, Josep, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, Luis Tasso y Serra Impresors, 1883, 153-154.

assenyala que «in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Poeno prospere pugnat». Aquest Tiberius Sempronius Longus era membre del grup de senadors que, poc abans d'esclatar la Segona Guerra Púnica, volien l'ofensiva tant sí com no. A la fi de l'any 218 aC Annibal derrotà Tiberi Semproni Llong a la batalla de Trebbia. Sabem ben poc més del nostre personatge fins al 215 aC, quan, com a legat del pretor Marcus Valerius Laevinus, comandava les forces romanes que lluitaven amb cert èxit a la Lucània, prop de l'actual Agromento, contra Hannon, lloctinent d'Annibal. Poc temps després, el 210 aC, Semproni Llong morí.

Si comparem el text de Livi amb la inscripció, suposadament d'origen blanenc, de *Telongus Bachijs*, apareixen algunes coincidències. Això ens van fer pensar per un moment en la possibilitat que la inscripció s'hagués transmès per via textual, suposadament a partir dels escrits de Ciríac d'Ancona, fent servir un tipus d'escriptura, la *littera antiqua* o humanística, que tractava d'imitar l'escriptura dels antics romans, a partir de la imitació de l'escriptura carolina, que ells, erròniament, consideraven d'aquella època. Aquesta escriptura, de la qual deriva la nostra manera d'escriure, posseïa unes formes libràries i unes formes cursives amb tendència a la inclinació vers la dreta, l'anomenada itàlica. Durant el segle XVI, la cursiva humanística derivà cap a un tipus d'escriptura caracteritzada per la lleugeresa del traçat i les astes llargues, considerablement corbades, que preludeix el gust barroc; és l'anomenada, pels contemporanis, escriptura *bastarda*.⁴⁵ És precisament amb aquest tipus d'escriptura cursiva com escrivien els humanistes de l'època de Florián de Ocampo. El peculiar *ductus* de les lletres no estalviava, doncs, la possible confusió entre algunes. Així, segons comprovem amb la lectura del manuscrit del *Codex Valentinus*, les grafies *e* i *s* tendeixen sovint a la confusió. El *Telongo* de la inscripció d'Ocampo podia tenir l'origen en un error paleogràfic: la confusió de *e* per *s*; per tant, *Telongo* seria T.S.Longo (*Tiberio Sempronio Longo*), personatge que, efectivament, existí, encara que no a la *Blanda* catalana. Així mateix, creiem que *HANIB* podria ser un altre error paleogràfic, derivat d'una mala lectura d'*HANNE*, és a dir, *Hannone* abreujat. Segons aquesta hipòtesi, la inscripció hauria nascut a Itàlia i, modificada per la tradició

⁴⁵ Entre altres tractadistes, vegeu CENCETTI, Georgio, *Paleografia latina*, Roma, Jouvence, 1978, 138-155.

manuscrita, arribà a Ocampo en la forma que recull a la seva crònica; i ell cregué, aleshores, que *Blanda* era la *Blanda* (Blanes) catalana. Malauradament per a la nostra hipòtesi, la revisió que hem fet de l'epigrafia calabresa no ha donat cap inscripció de *Sempronius Longus*. No obstant això, no és gens forassenyat pensar, car la història sembla que així ens ho avala, que aquest personatge és l'origen de l'imaginari *Telongus Bachius*.

Tal com el professor Xavier Espluga ens ha fet notar durant el col·loqui *Història i llegenda al Renaixement*, la nostra inscripció (*CIL* II 421*) forma part d'un seguit de falsos hispànics atribuïts tots ells a Ciriac i dels quals hi ha molt poca tradició manuscrita abans de les primeres dècades del segle XVI. Fóra raonable, per tant, estudiar-los tots ells com a un únic bloc i creure, en conseqüència, que varen ser obra d'un mateix falsari, desconegut, que hauria actuat *ex dolo malo*. En aquestes circumstàncies no té gaire sentit pensar que l'epígraf en qüestió va sorgir a major glòria de la família dels Cabrera o com a lectura errònia d'una inscripció calabresa. No obstant això, seguim creient que, fos qui fos el seu autor, s'inspirà en el *Tiberius Sempronius Longus* de Livi XXIII, 37, 10, per crear el seu fals.